

Jørgen Dalberg-Larsen: "Lovene og livet"

Akademisk forlag, 1990, 336 s.

Anmeldt av Hans Petter Graver

Det siste tilskuddet på stammen av rettssosiologiske lærebøker i Norden, er alt kommet i sin andre utgave. Jørgen Dalberg-Larsen ga ut sin "Lovene og livet" i 1989, andre reviderte utgave 1990. Den andre utgaven er revidert på bakgrunn av erfaringer med bruken av boken som lærebok. Det rettssosiologiske miljø i Norden er lite, og antallet lærebøker på nordiske språk få. Det er derfor en gledelig begivenhet når en ny bok ser dagens lys, særlig når forfatteren er en av de sentrale og velkvalifiserte skikkelser i miljøet.

Boken er beregnet som grunnbok for den obligatoriske rettssosiologiundervisning som er innført for jusstudenter i Danmark. Den tar sikte på å gi en innføring i sentrale problemstillinger i rettssosiologien, og å gi studentene innblikk i sentral rettssosiologisk teori og empiri.

I første kapittel drøftes hva rettssosiologi er. Her gis en oversikt over fagets plassering mellom jussen og samfunnsvitenskapen, fagets historie skisseres, og det gis en presentasjon av dets metoder og praktiske anvendelighet. Dalberg-Larsen presenterer her også det skille som er sentralt for oppbyggingen av boken mellom genetisk og operasjonell rettssosiologi. I den genetiske rettssosiologi faller spørsmålene om fremkomsten av nye rettsregler og opprettholdelsen av gamle. I den operasjonelle faller spørsmålet om de virkninger retten har i det omkringliggende samfunn. Selv om forfatteren trekker et slikt skille, understreker han sammenhengen mellom de to grupper av problemstillinger, nemlig at virkninger av retten virker tilbake på innholdet av rettsreglene.

Kapittel to presenterer noen generelle rettssosiologiske teorier om forholdet mellom rett og samfunn. Han presenterer her funksjonalistiske teorier representert bl.a. ved Durkheim, Parsons og Luhmann, samt marxistisk rettsteori. I tillegg presenterer han teoriene til Max Weber og Jürgen Habermas, som ikke lar seg plassere i noen av de to foregående retninger. Avslutningsvis presenteres syn på retten og samfunnet som betegnes som "rettoptimistisk" og rettspessimistisk". Dalberg-Larsen presenterer ingen egen teori, og foretar intet åpent valg mellom de ulike teorier som presenteres. Dette er forsåvidt i tråd med programerklæringen for boken, hvor det sies at han har valgt den problemorienterte innfallsvinkel fremfor å presentere en egen teori og argumentere for den. En annen sak er at det gjennom boken kan sies å ligge et implisitt teorisyn, som man nok kunne ønsket klarere artikulert. Dette skal jeg komme tilbake til i vurderingen avslutningsvis.

Tilsammen utgjør de to første kapitler bokens generelle introduksjon

til emnet. Den andre delen, som omfatter kapitlene 3-6, tar opp de rettslige aktører og rettslige institusjoner. Her presenteres den juridiske profesjon, lovgivningsmyndigheten og lovene, domstolene og dommerne og den offentlige forvaltning. Her får vi en rekke interessante opplysninger om juristprofesjonen i Danmark, utviklingen i bruk av lovgivning og domstoler og forvaltningens tradisjonelle oppbygging og virkemåte og de endringer denne har gjennomgått i moderne tid. En svakhet ved denne del av boken, er at jeg synes den i for liten grad kommer inn i kjernen av den juridiske tenkemåte. Denne beskrives mest fra "utsiden" som grad av innordning under autoriteter, innsikt i sosiale lovmessigheter etc. Bare i liten utstrekning beskrives den fra "innsiden", dvs. tendensen til dikotomisk tenkning, vekten på fortidige begivenheter fremfor fremtidige, tendensen til å argumentere ut fra et system av normer og ikke bare enkeltnormer, den avveinde holdning til normer enten de fremstår som helt faste, skjønnsmessige eller gir anvisning på formålsbetraktninger etc. Dette gjør at det ikke kommer så godt frem hva som kjennetegner juristrollen fremfor andre roller i forvaltningen, eller hva rettsliggjøring av konflikter innebærer når rettslige beslutningsorganer skal ta stilling til dem.

Del tre av boken, som er dens beste, tar opp rettens årsaker og virkninger. Her drøftes i kapittel syv rettens årsaker, dvs. hvordan rettsreglene vokser frem med et bestemt innhold på ulike områder. I kapittel åtte behandles virkningene av enkeltlover, og i kapittel ni lovgivningen som middel til sosial forandring. Denne problemstilling behandles både med utgangspunkt i erfaringene fra de skandinaviske velferdsstater og fra Law and Development bevegelsen i tredje verden på sekstitallet. Studentene presenteres i denne delen av boken for et bredt, men oversiktlig utvalg av rettssosiologiske undersøkelser. Forfatteren gir her gode og nyanserte drøftelser av velkjente, men kompliserte problemstillinger fra rettssosiologien.

I avslutningskapittelet tar Dalberg-Larsen opp spørsmålet om de generelle utviklingslinjer og hvor retten beveger seg hen. Dette er en velkjent problemstilling for forfatteren, og bl.a. tema for hans tidligere bok "Retsstaten, velfærdsstaten og hvad så?" fra 1984. Her presenterer han Teubners teori om den refleksive rett, og drøfter noen forhold som kan påvirke den fremtidige utvikling.

Et punkt hvor jeg synes fremstillingen er mindre vellykket, gjelder definisjonen av "rett", s. 34 flg. Forfatteren drøfter her først sosiologiske definisjoner av retten, hvor retten defineres ut fra sine sosiale funksjoner eller som identisk med sosiale fenomener av ikke-rettslig art. Han avviser, etter min mening med rette slike måter å definere retten på som studieobjekt. Deretter tar han utgangspunkt i en juridisk definisjon av retten, og plederer for en utvidet juridisk definisjon som utgangspunkt for en sosiologisk beskrivelse. Dette innebærer at han ser retten som et system av sosiale normer.

Dette å legge til grunn at retten er sosiale normer, er etter min mening

problematisk. Bl.a. ser han lovgivningen som en type sosiale normer som man kan diskutere opphavet til og virkningene av. Lovgivningen er imidlertid etter min oppfatning i første rekke en samling av tekster som uttrykker normative utsagn. Sitt normative innhold får den først gjennom den sosiale praksis hvor tekstene tolkes, og ses i sammenheng med andre sosiale faktorer. Således vil ulike sosiale sammenhenger legge ulikt normativt innhold både i lovgivningen og i andre rettskilder, og det normative innhold variere med om tolkningen skjer i domstolene, i forvaltningen eller i juridiske lærebøker.

Rent deskriptivt sett, er det ingen grunn til å velge den ene av slike kontekster fremfor en annen som der retten "fastlegges" eller får sitt definitive innhold. Når man som Dalberg-Larsen tar utgangspunkt i at retten er et system av sosiale normer, blir det heller ikke mulig å beskrive hvordan retten får det innhold den har i forskjellige sammenhenger. Det kan i det hele tatt betviles om en retts sosiologi er mulig dersom retten ses som et system av normer, fordi normene ikke eksisterer uavhengig av de forskjellige sosiale sammenhenger. Man kan ikke på forhånd stipulere det man har satt seg fore å forklare. Man kan ikke drøfte virkninger av rettsnormer, og løsrive dannelsen av rettsnormene fra den sammenheng som man konkret diskuterer. Det man kan undersøke, er hvordan tekster uttrykt f.eks. i en lov danner utgangspunkt for normdannelse i en konkret sammenheng, og hvilke virkninger dette har i sammenheng. De normer som danner seg f.eks. i en spesiell forvaltningsgren kan eller kan ikke være i samsvar med det deltakere i lovgivningsprosessen forestilte seg, det domstolene legger ut på vedkommende område eller den beskrivelse som gis i den juridiske doktrine. Uansett er også dette noe som må forklares, og spørsmålet om "lovgivningens virkninger" løst fra dette nokså meningsløs. Retten bør derfor oppfattes som en samfunns-messig institusjon med normativt regulerte koblinger mellom ulike roller og aktører, og hvor den juridiske rettsdefinisjon kan tas som utgangspunkt for avgrensningen av den rettslige institusjon fra andre samfunns-messige institusjoner.

For den norske leser, er det nærliggende å sammenligne boken med Vilhelm Auberts "Rettens sosiale funksjon" fra 1976. Dalberg-Larsen legger på en måte opp til en slik sammenligning selv, idet hans bok i emneavgrensning og problemstillinger følger opplegget til Auberts bok ganske nøye. Lovene og livet er en strammere regissert bok enn Rettens sosiale funksjon, og de enkelte problemstillinger trer klarere frem. Slik sett er boken nok bedre egnet som en grunnbok i retts sosiologi. På den annen side er det ikke til å komme forbi at boken taper noe i nyanser og rikdom i forhold til det man finner i Rettens sosiale funksjon. Den røde tråd som går gjennom Auberts bok om hvordan rettssystemet virker kompenserende og kumulerende på fordelingen av goder og byrder i samfunnet, er redusert til noen få bemerkninger hos Dalberg-Larsen. Dalberg-Larsen kommer heller ikke i særlig grad inn på hvordan maktforholdene i samfunnet påvirker innholdet av rettsreglene eller preger

deres virkninger. Regulering av maktforhold er han heller ikke særlig opptatt av, annet enn som en utopisk mulighet i avslutningskapittelet. Fraværet av maktperspektivet har nok sammenheng med det teoretiske grunnsyn som boken bygger på, men som ikke klart artikuleres.

Forfatteren sier som nevnt uttrykkelig at han ikke har villet skrive en bok hvor han presenterer et teoretisk grunnsyn, og argumenterer for dette gjennom behandlingen av ulike problemstillinger. Etter min mening er det vanskelig å tenke seg at det er mulig å unngå dette, uten at fremstillingen faller fra hverandre til løsrevne brokker uten indre sammenheng. Og boken faller ikke fra hverandre, men utgjør et hele, en samlet fremstilling over sentrale rettssosiologiske problemstillinger. Altså må det finnes et teoretisk grunnsyn som forfatteren arbeider ut fra, og som brukes for å klarlegge hvilke problemstillinger som anses sentrale, og det perspektiv som brukes på forklaringer. For en leser kan det være nyttig at dette grunnsyn kommer klart frem, både av pedagogiske og faglige grunner. Siden Dalberg-Larsen ikke har villet gjøre det, må det være en anmelders oppgave å søke å bringe dette frem i lyset.

Det perspektiv som anlegges på retten, er "ovenfra"; rettssystemets og myndighetenes perspektiv er dominerende på bekostning av borgerens perspektiv. Dette sies klart i forordet på s. 12. Likevel tar forfatteren avstand fra et rent instrumentelt syn om at myndighetene kan handle som de vil og oppnå hva de vil med rettslige reformer. Samtidig understrekes betydningen av å anlegge et historisk perspektiv. Allerede dette understreker vekten på strukturer og kultur i forfatterens teoretiske perspektiv.

Behandlingen av enkeltteksempler knyttet til rettens årsaker og virkninger, virker ofte nærmest helt teoriløs. For eksempel forklares endringer i synet på lovgivningen til at rett er noe som kan forandres ved politiske beslutninger med den endrede forandringstakt i samfunnet, og samfunnets og makthavernes behov særlig for forutberegnelighet (s. 122-123). I kapittel syv om genetisk rettssosiologi har han et eget avsnitt om "eksempler på lovgivningsprosesser" (s. 208 flg.). Han gir her en interessant gjennomgang av lovendringer på forskjellige områder. Men det blir med enkeltteksempler, og noe samlet syn på hvordan lovgivningen endrer seg presenteres ikke. Det inntrykk man sitter igjen med, er at samfunnet endrer seg, og at noen "oppdager" nye behov, eller at den eldre lovgivningen ikke lenger "passer". Straff for pornografi ble opphevet når straffen ikke lenger kunne begrunnes ut fra en homogen moraloppfatning i samfunnet. Men var det ingen som hadde konkret interesse i dereguleringen og som presset på for å få i stand den nevnte lovendring? I det konkluderende avsnitt, oppsummeres med at "strukturelle forhold ikke kan forklare alt", men at på ulike områder spiller aktørgrupper og ideologi inn (s. 225 flg.).

Det som skinner gjennom, er nærmest et Durkheimsk syn på samfunnet som en organisme som tilstreber likevekt og å unngå anomali. Aktørene kan få en plass i et slikt bilde, som de som oppdager behov eller

fremmer endringer. En for aktiv lovgivning som ikke tar hensyn til de organiske strukturer i samfunnet kan også bidra til å skape anomali, noe Dalberg-Larsen uttrykker gjennom en tilslutning til Habermas'tanker om kolonialisering av livsverdenen og dermed en nedbryting av denne, se f.eks. s. 286-287. Hvis fremstillingen leses på en slik bakgrunn, blir den ikke lenger teoriløs, men tjener til å konkretisere og underbygge det teoretiske hovedperspektiv.

Alt i alt er det en vellykket lærebok i retts sosiologi Dalberg-Larsen har skrevet, en bok som teoretisk sett er mer helstøpt enn den selv gir seg ut for å være. Med det teoretiske utgangspunkt som ligger til grunn, gis en nyansert drøftelse av sentrale retts sosiologiske problemstillinger, hvor forfatteren ikke henfaller til lettvinte forklaringer, men nyanserer en organisk teori om samfunnet og retten. Det er i denne teoribygging den skiller seg fra tidligere generelle fremstillinger i retts sosiologi i Norden, fordi dette teoretiske perspektiv er nytt i forhold til de som har vært presentert tidligere av Aubert, Mathiesen og Stjernquist og Widerberg. Og ved å bidra til å utvide mangfoldet av generelle teorier om forholdet mellom rett og samfunn i det nordiske miljø, utgjør den et velkomment tilskudd.

Forfatteropplysninger:

Hans Petter Graver, advokat, professor i juridiske fag, Norges Tekniske Høyskole, Trondheim